

י"ג מידות של רחמים

מסתברא לי שכל שאומרן דרך תפילה ובקשת רחמים אין נאמרין ביחיד, וכדבר שבקדושה הן. כמו שאמרו באגדה "נתעטף הקדוש ברוך הוא כשליח צבור והראהו למשה בסיני, ואמר כל זמן שישראל חוטאין כשיגיע עת צרה יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם". אבל **אם בא לאמרו כך דרך קריאה בעלמא אומר** כדרך שאומרין אף האופנים וקראי דקדושה דרך קריאה (קדושת יוצר בטעמים). וכך פסק השולחן ערוך:

שולחן ערוך אורח חיים סימן תקסה סעיף ה:

אין היחיד רשאי לומר שלש עשרה מדות דרך תפלה ובקשת רחמים, **דבר שבקדושה הם**. אבל אם בא לאומרם דרך קריאה בעלמא, אומרם.

וביאר המשנה ברורה:

משנה ברורה סימן תקסה ס"ק יג:

דרך קריאה - בניגון וטעמים.

❖ **חזה דעתך, האם יש הבדל בין לשון הרשב"א 'כדבר שבקדושה' ללשון השולחן ערוך?**

יש מהמקובלים שהבחינו בין י"ג מידות הנאמרות אחר הוידוי, לבין י"ג מידות הנאמרות בתחנון של ימי שני וחמישי על פי מנהג הספרדים:

בן איש חי פרשת כי תשא שנה א אות ט:

ואני נוהג בשני וחמישי ביחיד לומר שלש עשרה מידות דאחר הוידוי בטעמים, אבל אותם שלש עשרה מידות דאחר נפילת אפים איני אומר אותם אפילו בטעמים... (אלא) אני רואה בסדור ומכוון אותם במחשבה. וביאר זאת כף החיים:

כף החיים סימן תקסה אות כג:

נראה לעניות דעתי דחילוק יש דלאחר העמידה כיון דיש סוד בדבר שצריך לומר שם י"ג מידות והיא אחד מתיקוני התפילה... נכון לאומרה בטעמים מלה במלה כמו שהיא, כדי להשלים תיקון התפילה... אבל שלא בשעת התפילה היותר נכון שלא לאומרה כלל ביחיד... ואם רוצה לומר יאמר אותה בטעמים וגם יגמור הפסוק, דאז הוי קורא בתורה ממש וליכא חששא מידי.

❖ **לאור דברי כף החיים, האם יש עניין וחשיבות באמירת י"ג מידות בטעמים ביחידות, או שרק אין בכך איסור?**

❖ **האם אמירת י"ג מידות בטעמים היא כעין לימוד תורה, או שיש לכך ערך של תפילה ובקשת רחמים?**

ג. **הפסקה באמצע פסוק**

מבואר בגמרא, שצריך להקפיד לומר פסוקים שלמים:

תלמוד בבלי מסכת מגילה דף כב עמוד א:

כל פסוקא דלא פסקיה משה אנן לא פסקינן ליה.

אף על פי כן, נוהג שלא לסיים את הפסוק של י"ג מידות, וביאר זאת הגר"ע יוסף:

שו"ת יחזה דעת חלק א סימן מז:

הקדמה:

החסד והדין הינן מידות אלוקיות שהקב"ה מנהיג בהן את עולמו. בימים אלו כאשר המלך בשדה, מבקשים אנו מהקב"ה שיתנהג עמנו במידת החסד ובמידת הרחמים, ויכנס לנו לפנינו משורת הדין. וכשם שסלח הקב"ה לעם ישראל על עוון העגל באמירת שלוש עשרה מידות של רחמים וקיבל את תחנוני משה רבנו, כך יקבל ברחמים וברצון את תפילתנו ותשובתנו.

שאלה: האם מותר לומר י"ג מידות ביחידות? האם מוטלת על האדם חובה לענות לי"ג מידות כאשר איננו חלק מן המניין?

א. מקור אמירת י"ג מידות

נאמר בתורה:

ספר שמות פרק לד פסוקים ו-ז:

ויעבור ה' על פניו ויקרא: ה' | ה' אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת. נוצר חסד לאלפים נושא עון ופשע וחסאה ונקה לא ינקה פקד עון אבות על בנים ועל בני בנים על שלשים ועל רבעים.

על ערכן וכוחן של י"ג מידות נאמר בגמרא:

תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף יז עמוד ב:

ויעבר ה' על פניו ויקרא, אמר רבי יוחנן: אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, מלמד שנתעטף הקדוש ברוך הוא כשליח צבור, והראה לו למשה סדר תפלה. אמר לו: כל זמן שישראל חוטאין - יעשו לפני כסדר הזה, ואני מוחל להם... אמר רב יהודה: ברית כרותה לשלש עשרה מדות שאינן חוזרות ריקם, שנאמר הנה אנכי כרת ברית.

❖ **דייק בדברי הגמרא, האם יש ערך לאמירת י"ג מידות ביחידות?**

מדברי רש"י משמע שדווקא בשעת תענית, אמירת י"ג מידות אינה חוזרת ריקם:

רש"י שם:

ברית כרותה לשלש עשרה מדות - הללו, שאם יזכירם ישראל **בתפלת תעניתם** - אינן חוזרות ריקם.

וכך נראה גם בתשובות הגאונים:

תשובות הגאונים - מוסאפיה סימן קטז:

אותה שעה למד סדר תפילה כאשר הראוהו מן השמים, **וזו תפילת תענית שהראו לו למשה רבינו מן השמים, כדי שיתפלל בה השרוי בדוחק**.

אולם מדברי המאירי משמע שתמיד ישנה מעלה באמירת י"ג מידות:

בית הבחירה למאירי שם:

ולעולם ירבה אדם בתפלה ובסליחות ובהזכרת שלש עשרה מדות ומתוך כך נענה אמרו ז"ל דרך הפלגה ושבח ברית כרותה לשלש עשרה מדות שאינן חוזרות ריקם.

ב. אמירת י"ג מידות ביחיד

הרשב"א נשאל, האם מותר לומר י"ג מידות ביחיד, והשיב:

שו"ת הרשב"א חלק א סימן ריא:

מתפלל עתה עמהם הרי לא שייך לו להזכירם.

אולם, הוא מציין שאין זה מנהג העולם:

שו"ת אגרות משה שם:

אבל מנהג העולם הוא להזכירם (אף שאינו מתפלל עמהם), ומסתמא יש להם מקור על זה. וטעם יש לזה דהוא להטיב להצבור המתפללים שאף שיש להם עשרה האומרים, מכל מקום כשיש יותר עם האומרים ה"ג מדות מתעוררין הרחמים מהשי"ת על הצבור המתפללים ביותר, ולפי המנהג יש גם להפסיק מלמוד ולענות עמהם ה"ג מדות.

בדומה לדבריו הראשונים של האגרות משה, הביא מכמה מקורות בשו"ת 'ציץ אליעזר', והסיק שאף אסור לענות באמצע התפילה:

שו"ת ציץ אליעזר חלק יא סימן ג:

ואם כן גם איסור שמענו להפסיק כדי לענות. ואם נאמר בזה זיל בתר טעמא צריך להיות אסור לענות אפילו באמצע פסוקי דזמרה. ובכל כגון דא שייך גם ביותר הפטור מטעם דפוסק במצוה פטור מן המצוה.

❖ חשוב, היאך פוסקים אלו יסבירו את לשון השולחן ערוך שי"ג מידות הן דבר שבקדושה?

הגר"ב שטרן דיין בלשון הרשב"א, שי"ג מידות אינן דבר שבקדושה ממש:

שו"ת בצל החכמה חלק ה סימן סא:

יש לומר שאינו דבר שבקדושה ממש, וכן מורה לשון הרשב"א בתשובה שכתב "וכדבר שבקדושה הן" משמע "כדבר" שבקדושה ולא דבר שבקדושה ממש, ואף שהב"י הנ"ל מעתיק לשון תשובת הרשב"א "דדבר שבקדושה הן" וכן כתב גם בשו"ע... יש לומר דהיינו דוקא לענין שאין היחיד רשאי לאומר דרך תפלה ובקשת רחמים, אבל גם הם מודים שאינו דבר שבקדושה ממש, לענין שגם העומד באמצע פסוקי קריאת שמע וברכותיה יפסיק לאומר עם הצבור.

בשו"ת שבט הלוי דן במי שהתעכב באמירת הוידי עד שהתחילו הציבור לומר י"ג מידות:

שו"ת שבט הלוי חלק ז סימן יב:

אשר שאלת בזמן שהציבור אומרים י"ג מדות ואתה אוחז באמצע אשמנו וכו', אם עליך להגיד יחד עמם ולהפסיק, או לחכות עד אח"כ ולהגיד ה"ג מדות לבד בטעמי מקרא כיחיד האומר בפני עצמו, לפי עניות דעתי, פשוט דצריך להפסיק ולהגיד עם הציבור, דבאמצע אמירת הוידי מותר להפסיק לצורך מצוה.

❖ נסה לבאר, האם פסיקה זו מתיישבת עם דעת הסוברים שאמירת י"ג מידות אינה בכלל 'דבר שבקדושה'?

ה. הלכה למעשה

כך נפסק בספרנו 'תורת המחנה' חלק ג פרק נ תשובה ב:

- א. חייל שנאלץ לומר סליחות ביחידות, יימנע מאמירת י"ג מידות, ולדעת רבים ידלג גם על הבקשות שבלשון ארמית.
- ב. אולם, רשאי הוא לומר י"ג מידות בניגון וטעמים, כאדם הקורא בתורה (ויש אומרים שייסיים הפסוק עד 'ועל רבעים').
- ג. השומע י"ג מידות מציבור המתפלל, ראוי שיענה עמהם, ונחלקו הפוסקים כיצד ינהג כאשר עומד בפסוקי דזמרה.

מכל מקום כיון שהם אומרים ה"ג מדות דרך תפלה ובקשה, ולא דרך קריאה בתורה, שפיר דמי לפסוק באמצע הפסוק.

אולם, בעניין יחיד האומר בטעמים, כתב הגר"צ אבא שאול:

שו"ת אור לציון חלק ב פרק ט אות א:

ושלוש עשרה מידות, כיון שאין הציבור אומר אותם, יאמר הוא אותם בטעמים, ויסיים את כל הפסוק שבסוף שלוש עשרה מידות, ונקה לא ינקה, עד ועל רבעים.

וחלק עליו הגר"ע יוסף:

שו"ת יחווה דעת שם:

ובאמת שמסתימת דברי הפוסקים הרשב"א ותרומת הדשן ומרן השלחן ערוך משמע שגם היחיד מסיים ה"ג מדות בתיבת ונקה, אלא שאומרים בטעמים כקורא בתורה. ולכן צריך לומר שעל כל פנים גם היחיד שקוראם בטעמים, ניכרת מחשבתו שיעקר מטרתו להזכיר מדות הרחמים דרך תפלה ובקשה. ולכן רשאי לסיים בתיבת ונקה.

❖ מהו יסוד המחלוקת בין הפוסקים?

ד. עניינת י"ג מידות כשאינו חלק מהציבור

בדין ענייה לקדושה כשאינו חלק מהציבור, כתב השולחן ערוך:

שולחן ערוך אורח חיים סימן נה סעיף כ:

היו עשרה במקום א' ואומרים קדיש וקדושה, אפילו מי שאינו עמהם יכול לענות. ויש אומרים שצריך שלא יהא מפסיק טינוף או עבודת כוכבים.

יש שדייקו מלשון השולחן ערוך שאין חובה לענות:

הליכות שלמה פרק שישי סעיף יב אות יט:

מוכח מלשון השולחן ערוך שכתב אף מי שאינו עמהם "יכול" לענות, ומשמע שאינו חייב לענות כששמע ממנין אחר, והיינו כדי שיוכל לומר פסוקי דזמרה כראוי.

אולם, יש הסוברים כי חלה חובה לענות לכל דבר שבקדושה:

ילקוט יוסף סימן נו סעיף ב:

השומע קדיש ממנין הסמוך, והוא במקומות שיכול להפסיק לענות אמן, צריך שיפסיק ויענה אמן, ואין זה בגדר רשות... והנה מה שכתבו הטור ומרן השולחן ערוך בלשון יכול, לאו דוקא הוא, דנימא דאם רוצה שלא לענות לקדיש וקדושה יהיה רשאי, אלא כוונתם דחייב לענות, וכתבו בלשון יכול כדי לאפוקי ממאן דאמר אסור לענות במקום אחר, דהוי כמחיצה.

❖ האם ניתן ללמוד ממחלוקת זו גם לעניינת י"ג מידות?

הגר"מ פיינשטיין חילק בין ענייה לקדושה שחובה לאומרה, לבין י"ג מידות שאין חובה לאומר מעיקר הדיון:

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ג סימן פט:

אף שבסימן תקס"ה סעיף ה' לענין דאין היחיד רשאי לומר י"ג מדות דרך תפלה ובקשת רחמים איתא משום דדבר שבקדושה הם, לא מסתבר שיהיה זה גם לענין חיוב לומר ה"ג מדות, דהא אין אומרים ה"ג מדות לכוונה לקדש בזה שם שמים ולספר שבחיו כמו קדושה וקדיש וברכו, אלא שאומרים לתפלה שירחם עלינו במדות הרחמים שלנו, ואם כן שייך זה רק לאלו המתפללים ומבקשים רחמים, וכיון שהוא אינו

